

Fetih Başkentinden Küresel İstanbul'a, Kazlıçeşme'de Değişim ve Kentsel Dönüşüm: Barselona 22@ Projesi ile Bir Karşılaştırma

Funda BUDAK*

Özet

Bu makalede Kazlıçeşme'nin Fetih'ten günümüze geçirdiği değişim, 19. yüzyıl modernleşme reformları, sanayinin yerleşmesi, desantralizasyon, neo-liberal kapitalizm ve kentsel dönüşüm üzerinden değerlendirilmektedir. Ayrıca, küresel kent yarışının önemli aktörlerinden İstanbul ve Barselona, kentsel dönüşüm politikaları açısından karşılaştırılmakta; İstanbul'un Kazlıçeşme imar programı ve Barselona'nın 22@ kentsel dönüşüm projesinin temel özellikleri küresel ekonominin kent düzeyinde gerçekleştirdiği değişim açısından analiz edilmektedir. Dünya kenti ve küresel kent yazınındaki hakim söylem, 1990'dan sonra geliştirilen kentsel dönüşüm kuramlarına da kaynaklık etmektedir. Söz konusu kent politikasının ana fikirlerinden biri, bilgi ve iletişim sektörleri ile muhasebe, hukuk ve finans alanlarındaki ileri derecede uzmanlaşmış hizmetlerin sanayinin yerine kentin bütün mümkün alanlarına yerleştirilerek onu ileri derece gelişmiş bir hizmet kentine dönüştürmesidir. Desantralize olan yıpranmış kent alanları ile eski kent merkezlerinin tarihi, kültürel ve doğal aidiyetler çerçevesinde veya yeni işlevlerle canlandırılması gündeme gelir. Ne var ki, kentsel dönüşüm, küresel kapitalist ilişkilere eklenmiş her yerde, aynı ritim, kural ve amaçlar doğrultusunda ve aynı işbirlikleriyle gerçekleşmez. İstanbul ve Barselona küreselleşme yolunda benzerlikler taşımakla birlikte kentsel dönüşüm deneyleri açısından önemli farklarla birbirlerinden ayrılır. Kazlıçeşme'nin kentsel dönüşüm örneği Barselona 22@ ile mesafesinin ölçülmesi, uygulanmakta olan imar politikasının küresel kent teorisi ve uygulamaları içindeki yerine de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Desantralizasyon, Dünya Kenti, Küresel Kent, Kentsel Dönüşüm, Kazlıçeşme, 22@

* Dr., E-posta: akkavak31@gmail.com

From the Capital of the Conquest to the Global Istanbul, Change and Urban Regeneration in Kazlıçeşme: A Comparison with Barcelona's 22@

Abstract

In this article the change that Kazlıçeşme was subjected to, from the Conquest until today, will be considered in terms of modernization reforms, industrialization, neo-liberal capitalism, decentralization, globalization and urban regeneration. In addition, this work provides a comparison between Istanbul and Barcelona, which are two leading actors of the global cities competition, and is made on the basis of their urban transformation policy. Kazlıçeşme's reconstruction programme and Barcelona's 22@ urban regeneration project will be studied together regarding the change that the global economy has on the city level. The urban regeneration literature, developed after 1990 is fed by currently prevailing discourse on world and global cities. One of the main ideas of those urban policies is that the global centers must promote information and knowledge sectors and 'advanced producer services' such as accounting, law or financial firms instead of manufacturing. Decentralized, obsolete industrial urban areas and old derelict city centers are revitalized by adding new functions as well as their historical, cultural and natural aspects. However, global economy does not influence urban transformation with the same rhythms, rules, goals and co-operations in every case. Istanbul and Barcelona have some convergences on the globalization process but they also have important divergences for their urban regeneration programmes. Measuring Kazlıçeşme's distance from the global urban regeneration project 22@ will also help to understand the place of Kazlıçeşme's land property policy in the global city theories and experiences.

Keywords: Industrialization, Decentralization, World and Global Cities, Urban Regeneration, Kazlıçeşme, 22@

Giriş

İstanbul'un pay-i taht oluşundan bugüne 561 sene geçti. Osmanlıların şehir-i yegânesi bugünlerde tarihinin en radikal dönüşümlerinden birini yaşamaktadır. Ele geçirilişi, Osmanlı şehri haline gelişi, modernleşmesi, başkentliği Ankara'ya kaptırması, cumhuriyetle birlikte bir sanayi merkezine dönüşümü, gecekondularla kuşatılması, sanayiden kurtulma çabaları onun başlıca geçiş dönemlerindedir. Sur içinden sur dışına taşmış, dört mevleviyetken (Mantran, 1990, s. 122) 39 ilçeye ulaşmış, başlangıçtaki 1440 hektardan 250.000 hektara yayılmış (Kuban, 2010, s. 105) ve eski ahşap İstanbul'un yerini önce kâğır daha sonra da betonarme bir kent almıştır. Bu idari süreçler ve mimari değişimin siyasette de değişimle seyretmesi sonucu İstanbul'un farklı dönemlerindeki yerel siyasetinin geleneksel, popülist, merkezietçi, projeci, yatırımcı, dayatmacı, kayırmacı, müdahaleci ve sosyal belediyeçi tarzları, çeşitli disiplinlerden yazarlar tarafından sorgulanmıştır (Erder ve İncioğlu, 2004, s. 5-17; Kuyucu, 2012, s. 125).

Görsel 1: Kazlıçeşme eski deri sanayi yerleşim arazisi ve 16/9 kuleleri¹

Günümüzde İstanbul, kentleşen gecekonduarı, 90 gökdeleni² ve 13.255.685 resmi nüfusu³ ile “dünya kenti” (Friedmann, 1986) olma iddiasındadır. “2010 Avrupa Kültür Başkenti” statüsü onu Batı Avrupalı metropollerle aynı sınıfa koyacak; kültür, turizm ve kongre endüstrilerini geliştirmesi için bir fırsat olarak değerlendirilecektir.⁴

Görsel 2: İstanbul Avrupa Yakası Gökdelenleri⁵

“Küresel kent” (Sassen, 1991) yazınının hizmet, finans, bilgi teknolojisi ve kültür endüstrisi odaklı kent tanımı İstanbul’da belediyeciliğin yeni ilkeleri arasına girmekte gecikmemiştir.⁶

¹ Kaynak belirtilmemiş fotoğraflar makale sahibine aittir.

² Özellikle Şişli-Maslak-Büyükdere Caddesi, Şişli-Bomonti, Ataşehir-Kozyatağı ve Kazlıçeşme bu yapıların gruplaştığı bölgelerdir. En yükseklerden “Safir” 261 metre, en alçak bina ise 71 metredir. <http://ekonomisayfasi.blogspot.com.tr/>, (08.03.2014).

³ İBB’nin İstanbul nüfus verileri <http://www.ibb.gov.tr>, (15.03.2014).

⁴ İBB’ye göre, İstanbul, kongre turizminde 17. sıradadır ve hedefi 10. sıraya yükselmektir. Devlet bütçesine katkısı bütçenin % 40’ı, harcamalardaki payı ise % 8’dir. Özel banka genel müdürlüklerinin tamamı ve tüm şubelerin % 21’inin yanı sıra sigorta şirketlerinin çoğunun merkezi ve leasing, factoring ve özel finans kurumlarının genel merkezleri de kenttedir. İstanbul, bir finans merkezi olma yolunda ilerlemektedir ve “*hedef, onu, dünya sermaye ve iş piyasasının yönetim merkezi haline getirmektedir.*” www.ibb.gov.tr, (15.03.2014).

⁵ Fotoğraf: Oktay Çilesiz, Metin Pala (AA); <http://gundem.milliyet.com.tr/>, İnternet Erişimi: Mart 2014

⁶ “İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda ve İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan İstanbul Bölge Planı’nda, İstanbul’da sanayi istihdam payının azaltılması ile İstanbul’a göçün kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul’un gelecek vizyonu, kültür, turizm, ticaret, finans ve moda merkezi olması şeklinde belirlenmiştir.” <http://www.iso.org.tr/>, (15.03.2014). Ayrıca bkz: İstanbul 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, <http://www.ibb.gov.tr/>, (15.03.2014).

2003-2014 arasındaki dönem, yasalar ve uygulamalar açısından kendisinden önceki bütün dönemlerden piyasa ekonomisine yüksek bağlantı sağlaması ile ayrılacaktır. Bizzat devletin müdahaleleri sonucu “*sorunlu alanların fiziki iyileştirilmesi ve tarihi yapıların korunması*”⁷ gereği üzerinden meşruiyet tesis edilerek eskiden sanayiye ve gecekondulara tahsis edilen araziler satışa sunulmuştur.

Toplumsal ve mekânsal ayrışma, bir yanda yeni elitlerin zenginliğini diğer yanda yoksullaşmayı sıradanlaştıran iki önemli toplumsal olgu olarak karşımıza çıkar. Bütün bu etkiler altında İstanbul’un coğrafyası, mimarisi ve silüetinin eş zamanlı değişimi hız ve süreklilik kazanmaktadır.

Bu değişimin en çarpıcı örneklerinden biri bugünlerde Zeytinburnu ilçesindeki Kazlıçeşme’de kendini göstermektedir. Mekânsal ayrışmanın yakın bir gelecekte kuvvetle hissedileceği eski sanayi mahallesi Kazlıçeşme’de ne olduğunu anlayabilmek, İstanbul yerel siyasetinin geçmişi ve bugününü inşa eden meselelere vakıf olmayı gerektirdiğinden, dönemleştirmeyi takiben Kazlıçeşme’yi imar uygulamaların nesnesi haline getiren değişim olgusu araştırılacaktır.

Temel Kavramlar: Küresel Kent ve Kentsel Dönüşüm

Bu yazıda kullanılan iki temel kavramın sosyal bilimler literatüründeki yerine kısaca değinmekte yarar vardır. Bunlardan birincisi, “*dünya kenti ve küresel kent*” kavramsallaştırmasıyla ortaya çıkan akademik söylemin meşrulaştırdığı (Öktem, 2005, s. 25-33) 1980 sonrası neoliberal politikanın kent düzeyinde gerçekleştirdiği değişimi ele almaktadır. John Friedmann’ın (1986) “*Dünya Kenti Hipotezi*”, kentlerin küresel ekonomik güçlerle ilişkisini analiz eder ve “dünya kenti” kavramını kullanarak yeni dünya ekonomisi ile bağlantı biçimlerine göre birinci ve ikinci dereceden kentleri sınıflar. “*Farklı tarih, kültür ve ulusal politikaya*” sahip kentler, küresel ekonomiye eklenme tarzları ve yeni ekonomik işlevleriyle küresel bir hiyerarşi içinde yer alırlar. Bu kentler küresel firmaların genel merkezleri, uluslararası finans kuruluşları, yaygın bir ticari hizmetler sektörü, küresel ulaşım ve iletişim ağları yanı sıra büyük bir nüfusu barındırır). Küresel güç merkezleri, muhasebe, hukuk, programcılık, halkla ilişkiler, telekomünikasyon gibi üretici hizmetleri sunan küresel firmalarla yeni ağsal kent coğrafyası üzerinde buluşur.⁸ Saskia Sassen’in (1991) “küresel kent” tezi ise ekonominin yeni mekân seçimleri ve örgütlenme tarzı üzerine yapılandırılır. Buna göre, eskiden ulusal sınırlara tabi ekonomik alanların kent, metropolitan bölge ve ulus üstü birimler gibi yeni mekânsal kategorilere doğru taşındığı; ekonomi organizasyonunun da değişerek sanayinin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaydırıldığı tespiti yapılmaktadır. Küresel faaliyetler, dünya coğrafyasına ne kadar fazla dağılırsa yönetim, koordinasyon, finans, denetim gibi merkezi kurumsal işlevler o kadar

⁷ Bkz: 2005 tarihli 5393, 5366 ve 2010 tarihli 5989 sayılı yasalar. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar>. (15.03.2014).

⁸ Küresel ölçekte gelişmekte olan kentsel ağ coğrafyası ve ileri derecede üretici hizmet firmaları hakkında daha yeni bir çalışma için bkz: Xingjian Liu , Ben Derudder , Peter Taylor (2014), “Mapping the Evolution of Hierarchical and Regional Tendencies in the World City Network, 2000–2010”, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019897151300>, (20.05. 2014).

fazla büyümektedir. Bu kentlerde imalat sektörünün yerini giderek daha fazla oranda hızlı haberleşme ve karmaşık finans işlemlerini gerçekleştirebilen hizmet, bilgi ve diğer yenilikçi sektörler alır. Yükselen sektörlerin yer seçimleri nedeniyle kentlerin artan kaynak ihtiyacı da küresel ağ tarafından sağlanmaktadır. Küresel kentin ekonomik gelişimi onun küresel dünyaya entegrasyonu ile doğru orantılıdır.

Ekonominin belli başlı küresel kentlerdeki yeni organizasyonu, yüksek nitelikli profesyonellerle eş zamanlı olarak ekonominin kaldıracağından daha fazla sayıda nitelsiz işgücünü de çekerek hem enformel sektörleri geliştirir hem de mekânsal ve sosyal kutuplaşmayı derinleştiren özelliğiyle ortaya çıkar (Friedmann, 1986). Küresel kentin oluşumu, önce bir avuç zengin devletle çevre ülke arasındaki eşitsizlikleri tırmandırırken; kentin zengin elitleri ile yerli düşük gelirli işçi ve göçmenleri arasındaki toplumsal ve mekânsal ayrışma da artmaktadır. Küresel elitlerin ekonomik, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarına ayrılan kaynaklar nedeniyle yoksul toplumsal tabakalarının “konut, eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal hizmet” türünden ihtiyaçlarına ayrılan kaynaklar azalma eğilimi gösterir (Friedmann, 1986).

İkinci kuram ise dünya kenti ve küresel kent kuramlarıyla yeni işlevlerine ve ağsal özelliklerine dikkat çekilen yeni tip kapitalist kentin arazilerinin dönüşüm süreçleriyle ilgili “kentsel dönüşüm” kavramsallaştırmasıdır. İlhan Tekeli (2013, s. 4), “sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken” kentlerin geçirdiği dönüşüme atfen yaygın bir şekilde kullanılan bu kavramın aynı zamanda belli “kent parçalarının fiziksel, sosyal ve çevresel bir yeniden yapılandırılması ya da kökten bir yenilenmeyi” ifade ettiğini belirtmektedir. Bu kavramsallaştırmanın yanı sıra, kentin dönüşümünün anlaşılması için sanayi öncesi topluma uzanmakta yarar vardır. Sanayi öncesi kentin, kullanım nedeniyle veya savaş ve doğal afetler neticesi dönüştüğü bilinmektedir ancak sanayi toplumuna geçiş sürecinde sermaye birikiminin kapitalist biçimi ve kapitalist ilişkiler, kent arazilerini sadece kullanılan araziler olmaktan çıkarır ve metalaştırarak dönüştürür. Ticarileşen kent arazileri, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren çeşitli dönüşüm programlarına tabi olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmenin yanı sıra toplumsal sorunları önemseyen, işçi mahallelerini iyileştiren ve yenileyen “kentsel yenileme/iyileştirme” (Urban renewal/urban improvement) programları devlet politikası haline gelir. 1970 ve 1980’ler ise sanayinin desantralizasyonunu gündeme getirir. 1990’larda çöküntüye uğramış eski sanayi alanları yenilenerek fiziksel olarak dönüştürülürken, yerel ekonomik faaliyetleri küresel hedeflere bağlayan kuramsal yazının da şekillenmeye başladığı görülür. Yerel ve Küresel arazi geliştiricilerin birinci dereceden rol oynadığı bu program (Goldman, 2010), eski çöküntü alanlarına, atıl duran kentsel alanlara ve tarım arazilerine yepyeni imaj ve işlevler taşınmasına yöneliktir. Kamu sektörü, alt yapı sunumu ve arazi ıslahının yanı sıra dönüşüm projelerini yönetecek ortaklıklar için gerekli kurumsal örgütlenmeleri yerine getirme görevlerini üstlenmiştir. 2000’lere doğru “çok aktörlü ve çok sektörlü işbirliklerine bağlı” “stratejik ve esnek planlama” anlayışı temelinde biçimlenen, “müzakereci” bir dönüşüm tercih edilmeye başlar. Yerel yönetimin ve sivil toplumun aktif katılımını talep eden “kentsel canlandırma” (urban regeneration) uygulamaları çeşitli kent deneyimlerini biçimlendirir (Healey, 1995, s. 221-230; Fraser, 2003, s. 17-33; Akkar, 2006, s. 29-38; Balaban, 2013, s. 51-78).

Tüm bu kuram ve uygulamalara, toplumsal eşitsizlik ve ayrışmayı engellemediği, sadece arazi geliştiricilerin ve küresel güçlerin rant beklentisini karşıladığı ve çevre kriterlerinin düşüklüğü vb. yolundaki eleştiriler doğrultusunda, karar ve uygulama süreçlerinde çok aktörlülük, sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma, kentsel koruma, sosyal adalet, çevre ve iklim dostu ilkelerini içeren katkılar getirilir (Healey, 1995, s. 221-230; Fraser, 2003, s.17-33; Akkar, 2006, s. 29-38).

Yukarıdaki kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde araştırmaya öncelikle Kazlıçeşme imar dönüşümüne ait olgulara yer veren tarihsel, ekonomik, toplumsal ve kentsel literatürle başlanmıştır. Sanayileşme ve desantralizasyon süreçlerinde yer alan aktör ve politikalar sorgulanmış; cumhuriyet dönemi mekân politikası, yerel ve merkezi yönetimin yeni yasaları, teşvikleri ve faaliyetlerini konu edinen araştırmalar ışığında incelenmiştir. 1980 sonrası gelişmeler için sadece kuramsal görüşlere değil aynı zamanda imar faaliyetlerinde rol alan Zeytinburnu Belediyesi yetkilileri, imalatçılar ve dericilerin tanıklığına başvurulmuştur. Ayrıca çeşitli sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini içeren internet siteleri, gazete arşivleri ve ilgili yayınlar taranmıştır. Basında yer alan fotoğrafların taranmasının yanı sıra Kazlıçeşme'deki mevcut siluet, fotoğraf çekimi ile değerlendirilmiştir.

Son olarak Kazlıçeşme, küresel kent literatüründe örnek gösterilen Barselona'nın 22@ projesi ile karşılaştırılmaktadır. "Küresel model" Barselona'nın eski sanayi bölgesi dönüşümü, Kazlıçeşme'de ne olup bittiğine dair kavrayışı derinleştirmekte kullanılacaktır. Büyüklüğü, nüfusu ve idari düzeyleri açısından İstanbul ile benzeşmemesine rağmen, bu çalışmaya Barselona'nın dahil edilmesinin nedenleri, ileri düzeyde gelişmiş üretici hizmetler bazında dünya kentlerini sıralayan GaWC 2012 araştırmasına (GaWC2012)⁹ göre İstanbul'un 29; Barselona'nın ise 32. sırada yer alması, her ikisinin de başkent olmaması, ülke ekonomisindeki önemleri, küresel ekonomiye entegrasyonları ve popülerlikleri olarak sıralanabilir. Bu iki modelin analizi, aynı zamanda, benzerlik ve farklılıkları temelinde Kazlıçeşme'nin küresel kent literatürü, kentsel dönüşüm kuramları ve uygulamaları içindeki yerini de saptamaya yöneliktir.

Kazlıçeşme Nereden Nereye Geldi?

Kazlıçeşme'ye ilişkin edinilebilen en eski bilgiler Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulduğu ve en eski sur dışı mahallelerinden biri oluşu hakkındadır. Son idari değişiklikler cumhuriyet döneminde. Önce 1953 yılında Fatih ilçesi sınırları içine alınmış, daha sonra da 1957 tarih ve 7033 sayılı yasa ile ilçeleşen Zeytinburnu'na dahil edilmiştir.¹⁰ Sur dışında bulunması büyük vakıf arazilerinin varlığını da açıklamaktadır. Mahallede eski Bizans surlarının yanı sıra Kazlıçeşme Mezarlığı (44.699 m²) (Akçay, 1974, s. 375), 1838 tarihli Balıklı Rum Hastanesi (87.374 m²), 1834 tarihli Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi (21.912 m²) (Akçay, 1974, s. 164), II. Abdülhamit tarafından yıkılarak yeniden inşa edilen 1831 tarihli Mühimmât-ı Harbiye Hastanesi (bugünkü Zeytinburnu Belediye binası), 15. yüzyıl Fatih Sultan Mehmet Camisi, 17.yüzyıl Merzifonlu Kara

⁹ "The World According to GaWC 2012", <http://www.lboro.com/gawc/world2012t.html>, (05.03.2014).

¹⁰ Kazlıçeşme, Bakırköy, Fatih Belediyeleri ve Sümer, Nuripaşa, Yenidoğan, Gökalp, Telsiz, Seyitnizam, Merkezefendi mahalleleri ile çevrilidir. www.zeytinburnu.com.tr/, (20.03.2014).

Görsel 3: Tarihi Kazlıçeşme'nin restorasyondan sonra görünümü

Mustafa Camisi, Rum Ortodoks Kilisesi ve Eriklibaba Cemevi bulunmaktadır. Mahalleye adını veren 1537 tarihli, mermer gövdeli, kaz figürü işlenmiş çeşme, sanki tek başına bu uzun tarihin bekçiliğini yapmaktadır.¹¹

Görsel 4: Zeytinburnu kıyı şeridi Kazlıçeşme Mahallesi¹²

¹¹ Zeytinburnu tarihi ve anıtlar için bkz: <http://www.zeytinburnu.com.tr/>, (20.03.2014).

¹² Fotoğraf: <http://sehirrehberi.zeytinburnu.bel.tr/SehirRehberi/AnaSayfa.html>; (15.03.2014).

Kazlıçeşme, tarihi nitelikteki dini ve sivil binalarla kimliğinin bir katmanını sergiler. 436 yıl boyunca hem Osmanlıların hem de cumhuriyetin önemli bir imalat merkezi oluşu ise mahallenin adı ile özdeşleşmiş bir diğer kimlik özelliğidir. Son 20 yılda ise Kazlıçeşme'nin küresel eğilimler ve İstanbul'un "dünya kenti" statüsünü elde etme yolundaki değişim hedeflerinin somutlaştığı bir mekân adayı olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sanayi ve Ticaretin Gelişiminin Kazlıçeşme Üzerindeki Etkisi

Bugün Kazlıçeşme mahallesi olarak tanımlanan bölgeye ilk yerleşen imalat türü dericiliktir. Bu imalat ise Fatih dönemine tarihlenmektedir. Devletin zenginleşmesi için girişilen fetih savaşlarında kullanılan derilerin üretimini sağlayacak deri lonca ve imarethaneleri, şehrin gündelik hayatını etkilemeyecek şekilde sur dışında bulunan Kazlıçeşme'ye yerleştirilmiş ve 360 tane debbağhane¹³ inşa edilmiştir. Araştırmalara göre Osmanlı saraciyesi ipek ve yün dokumacılığının ardından üçüncü önemli sanayi olarak ortaya çıkmaktadır. Faroqhi, Osmanlı İmparatorluğu'nda deri ürünlerinin lüks tüketim malları içinde önemli bir ticaret kalemi oluşturduğunu belirtmektedir (Faroqhi, 2011, s. 10-201).

On yedinci yüzyıldaki çeşitli kaynaklar, İstanbul'da 700.000 ila 1.000.000 kişi arasında bir nüfusun yaşadığını tahmin etmektedir. Bu rakamlar onu Avrupa ve Yakın Doğu'nun en büyük kentine dönüştürmüştür (Mantran, 1990, s. 46). Robert Mantran'ın (1990, s. 64) "kiliseler, havralar ve camilerin dağılımı tek başına eski İstanbul'daki nüfus dağılımının imajını meydana getirmektedir" tespitine dayanarak mahalle nüfusunun Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman milletler arasında eşit dağılımından söz etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca daha ilerideki nüfus sayımlarının gösterdiği gibi hastane vakıfları dışarıda kalmak üzere mahallenin esas olarak imalat yerleşimi olması da yüksek bir olasılıktır.

II. Mahmut dönemi fabrika kuruluşlarına tanık olunan dönemdir. Tanzimat öncesi özel işletmelerin genellikle imalathane ölçeği, devlete ait fabrikaların ise askeri işletmeler olduğu belirtilmektedir. Kazlıçeşme deri imalathaneleri birinci tip; 1843'de kurulan Fabrika-i-Hümayun isimli demir fabrikası ise ikinci tip işletmelerdendir. 1858'e kadar sürekli geliştirilen dev tesisin yatırım tutarının 50 milyon kuruş olduğu belirtilmektedir (Güran, 1992, s. 20). Fabrika-i-Hümayun'da demir boru, ray, pulluk, kılıç, bıçak, tüfek ve aksesuarları, kilit, anahtar, havan topu vb. yanı sıra pamuklu astar, basma kumaş ve çorap gibi çok çeşitli tekstil üretilmiştir (Seyitdanlioğlu, 2009). Bu büyüklükteki bir fabrika kompleksinde çok sayıda yerli ve yabancı uzman ile işçi çalıştırıldığı; sivil ve askerlerden oluşan bu kişilerin konutlarının yakın çevrede bulunduğu kaydedilmektedir (Özvar, 2005: 49).

¹³ Debbagane veya tabakhane, derilerin tabaklandığı imalathanedir. Deri tabaklaması derinin organik öğelerinin temizlenmesi işlemine verilen isimdir. Bu meslek, ahilik ocakları ve lonca teşkilatları bünyesinde devletin sıkı merkezi kontrolü altında icra edilmekteydi. <http://tr.wikipedia.org>, (15.03.2014).

1840'larda başlayan sanayiye geliştirme ve güçlendirme çalışmaları devletin teşvik politikası sayesinde yürütülmüştür. Gündüz Ökçün (1972, s. 157-167), 1851-1897 arasındaki teşvik ve muafiyetlerin sağladığı imtiyazları şöyle aktarır:

“Diğer taraftan sanayiye teşvik için ve fabrikalar kurmak maksadıyla 1851 ve 1873 yıllarında alınan kararlarla fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyetleri tanınmıştır. 1888 yılında bu muafiyetler fabrika inşasına lüzumlu maddeleri içine alacak şekilde genişletilmiş ve 1897’de yeni fabrikalara on yıl müddetle vergi muafiyeti getirilmiştir..... Özellikle büyük fabrikalar kurulurken Avrupa’dan ilk defa getirilecek makine ve alet, edevat için gümrük muafiyetleri tanınmıştır. Yine bu fabrikalarda imal edilen mamuller için ihraç ve iç gümrük muafiyetleri de tanınmıştır.”

1864’de kurulan İslah-ı Sanayi Komisyonu özel girişimi ve yerli imalat sanayini Avrupa rekabetinden korumak amaçlıdır. 1873’e kadar varlığını sürdüren komisyon, imalatçıları şirket çatısı altında toplayarak güçlendirmeye de çalışmıştır. Bu çerçevede 1868’de Saraçlar, 1870’de Tabakçılar, 1873’de Debbağcılar Şirketi faaliyete geçer. Az sayıda büyük şirketle, makine ve hammadde ithalatına, maliyet ve satışların düzene sokulmasına, loncaların ortadan kaldırılması ile sekteye uğramış çırak ve kalifiye eleman yetiştirilmesine yeni imkânlar sağlanması amaçlanır (Ökçün, 1972, s. 157-167).

Yine de bu çabalar sanayi üretimini, kalite ve miktar olarak Avrupalı benzerlerinin seviyesine çıkaramaz. İthalata uygulanan gümrük vergilerinin yerli ürünü koruyacak kadar yüksek olmaması, yüksek kaliteli yabancı ürünlerin tercih edilmesi, yüksek iç gümrük resimleri, sermaye birikimi için gerekli kredi ve finans örgütlenmesinden yoksun olunması, mal ve sermayenin dolaşımı için gerekli olan alt yapı eksikliği, yetişmiş insan kaynakları ve eğitim zaafı, teşviklerin verimi arttırmada yetersiz kalışı yerli küçük imalat ve sanayinin gelişiminin aleyhine unsurlardır. Yapısal sorunlar yirminci yüzyıl başında da Osmanlı İmparatorluğu’nu sarsmaya devam eder. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı pay-i-tahtın yıkılış ilanı, Kurtuluş Savaşı ise yeni bir politik yapılanmanın teminatıdır.

Cumhuriyetin Kalkınma Projesi: Sanayileşme ve İmar Faaliyetleri

Savaşın yıkıcı etkilerinden ve küllerinden silkeleneceği çalışan genç cumhuriyet, 1923’ten itibaren ulus devlet inşası yolunda sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesi hedefine yönelir. Sanayileşme bir kalkınma projesi olarak kavranmaktadır (Türkün, Aslan ve Şen, 2014, s. 48). Özel işletmelere 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu çerçevesinde verilen teşviklerin (Yavan, 2010, s. 71-78) büyük çoğunluğu, imalat sektörüne sermaye aktarımı olarak anlaşılmalıdır.

Cumhuriyetin ilk çeyreğinde, bugünkü Kazlıçeşme sınırları içinde büyük ölçekli yatırımların başlıcaları arasında Çimento Fabrikası, Bezmenlerin Mensucat Sanayi Fabrikası ve Menderes döneminde yapılan sahil yolu sayılabilir. Bölgenin kaderini belirleyen belge, İstanbul Belediyesi

İmar Müdürlüğü'nün 27 Nisan 1947 tarihli 'İstanbul Sanayi Bölgeleri Talimatnamesi' olacaktır. Zeytinburnu sanayi bölgelerinden biri olarak saptanmıştır. Deri, dokuma ve çimento başta olmak üzere pek çok sanayi işletmesinin bölgeye yerleşmesi gerçekleşir.¹⁴ Bu belge aynı zamanda sanayi yerleşimlerinin etrafına kümelenen enformel konut tipi gecekondunun (Hart, 1969, s.1) İstanbul için hakim bir konut tipi haline getirilmesi hükmünü taşıyan belgelerden biridir. Sanayinin yerleştiği bölgelerde, uzun yıllar düşük gelir gruplarına konut üretimi sağlayacak gecekondulaşma bu yıllarda başlar. Gecekondulaşmada sonradan Kazlıçeşme'nin idari olarak bağlanacağı Zeytinburnu başı çeker. Bu alanın belediye sınırları dışında olması (Türkün, Aslan ve Şen 2014, s. 53), 1946 İstanbul'undaki 5000 gecekondunun 3218'inin¹⁵ niçin bu bölgede yer aldığını açıklayan diğer bir etmendirdir.

İmar açısından ise 1950'lerin ortalarına kadar fırtına öncesi sessizliğin yaşandığı söylenirse abartılı olmayacaktır. O tarihte 23 bin hektarlık bir alana yayılmış ve nüfusu 1.000.000 (Süher, 2001) olan İstanbul'un tarihi dokusunun eski ve köhne bulunmasının yanı sıra yeni, modern ve motorlu taşıt trafiğine uygun bir İstanbul inşası programıyla tanımlanabilecek imar işleri, dönemin merkezi yönetimi ve onun baş aktörü Menderes'in birinci dereceden meşguliyeti haline gelir. Geniş bir kentsel alanı hedefleyen yatırım hamlesi elbette ki olağandışı bir mali politika icadını da gerektirmiştir. Çeşitli devlet kurumları arasında borcun dağıtımı, belediyenin çıkardığı tahvil, karayolları ve ordunun sunduğu imkânlar, ülke kaynaklarının büyük kısmının İstanbul imarına aktarılması anlamına gelmektedir (Boysan, 2010, s. 81-95). Yaklaşık "*bir milyar liraya*" mal olan bu operasyonlar (Tekeli, 2013, s. 169) ekonomide bir krizi tetikleyerek Türk Lirası'nın 1958'de % 325 değer kaybetmesinin nedeni ve İstanbul'un yeniden inşa hamlesinin sonu olur. Ekonomik krizin ardından gelen politik kriz, devleti hem politik hem ekonomik olarak yeni arayışlara yönlendirecek, orduyu iktidara taşıyan darbenin ardından ithal ikameci yaklaşımın ağırlık kazanması ile yatırımlar yeniden sanayiye akacaktır.

1962 yılında kurulan DPT ile beş yıllık kalkınma planları devreye girmiş ayrıca sanayi ve özel sektörün teşvik edilmesi bir plan çerçevesinde ele alınmıştır. Yatırımların teşviki konulu yasal düzenlemeler bu dönemin karakteristiklerindedir. Uzun vadeli kredi sorunlarına çözüm, yatırım indirimini teşvik eden *Gelir Vergisi Kanunu'nda düzenlemeye ilişkin 202 sayılı yasa*, ihracatta vergi iadesini sağlayan 261 sayılı yasa ve 1964'de *Sınai Yatırım ve Kredi ile Devlet Yatırım Bankaları* kurulması ile üretilmiştir. *1967 tarihli 933 sayılı yasa* da yatırım indirimini bölgesel ve sektörel olarak arttırır. 1973'de ihracatı garanti eden yatırımlara vergi istisnaları tanınır. 1978'de başlayan faiz farkı ödemeleri de teşvik kalemlerinin önemlilerindedir (Yavan, 2010, s. 75-76).

1980 Teşvikleri, Yeni İmar Yasası ve Sanayinin Desantralizasyonu

24 Ocak 1980 kararları, gümrük koruma duvarları ve ithal ikamesi politikalarıyla özdeşleşen sanayileşme hedeflerinin yerine dış ticarete liberalleşme, kamu işletmelerinde özelleştirme

¹⁴ www.zeytinburnu.com. tr (15.03.2014).

¹⁵ Söz konusu gecekondular için bkz: İlhan Tekeli, (1994); 'Gecekondular', İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı ss: 381-385.

ve enflasyonda stabilizasyonu savunan ihracat odaklı bir ekonomik politika geçirir. (Kotz ve McDonough, 2008, s. 2). İhracat teşvik politikası yeni reformlarla desteklenir. Döviz kredisine kur garantisi, gelir ve kurumlar vergisinde indirim, mali denge vergisinin kaldırılması teşviklerden bazılarıdır. 1985 tarihli “*Kaynak Kullanımını Destekleme Primi*” (KKDP) imalat sektörü yatırımlarında artışa neden olur (Yavan, 2010, s. 75-76).

Tüm bu yasal yenilikleri İstanbul nüfusundaki artış açısından okumak zihin açııcıdır. 1960’da İstanbul nüfusu 1.880.000 kişidir. Kentin sanayileşmesine paralel olarak sadece on yıl içinde nüfus 1.6 misli artarak 3.019.032 erişir. 1975 nüfus sayımı ise 3.9 milyonluk bir İstanbul’u gösterir. 1980’de nüfus 4.741.890, 1990’da ise 7.309.190 kişi olarak tespit edilir (Tekeli, 1994)¹⁶ Otuz yıl içinde dört misli artan nüfus, hem ekonomik hem de politik yönelimlerdeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. 1960 sonrası ithal ikameci dönem sanayi odaklı bir politika ile tarım sektöründen fon ve nüfus çekmeye devam etmiş buna karşılık artan konut ihtiyacı imar politikalarında popülist yaklaşımlarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu sonuçlar yerel yönetimleri Kazlıçesme’nin de geleceğini belirleyen planlar yapmaya götürür. 1980’de metropol ölçekli ilk nazım plan gerçekleştirilir. Sanayinin desantralizasyonu odaklı *1/50.000 ölçekli İstanbul Nazım Planı* metropol sınırları içinde 7.100 hektarlık bir sanayi alanı planlar. 1995 Planı’nda ise sanayi ek gelişme alanı 1130 hektar olarak tespit edilecektir (Süher, 2001: www.imo.org.tr). Deri sanayinin 1968 yılında çıkarılan bir kararname doğrultusunda Kartal’a nakledilmesi (Tekeli, 2013: 297) amaçlandı ise de daha sonra Tuzla’da işletmeye açılacak 163 hektarlık organize sanayi bölgesine taşınması öngörülmüştür. Bu plan, İstanbul’un en geleneksel sanayilerinden birini belediye sınırları dışına naklederek merkezi kentsel arazileri boşaltmaya yöneliktir. Ayrıca Tuzla’daki OSB, alt yapı çalışmaları tamamlanmış, imar kurallarına harfiyen uyan formel, küçük ve orta sanayinin ulus-altı bölgelerde örgütlenmesinin istendiğinin de göstergesidir. Ancak teşvik ve planlar eşgüdümlü çalışmayacak ve Kazlıçesme deri sanayinin kent dışına nakli için zaman geçmesi gerekecektir.

Kazlıçesme, 1980’lerin mali teşvik furyası ve imar planları çerçevesinde yukarıda söz edilen yasal koşullar ve mekân kısıtları ile karşı karşıya kalır. Bu dönemde teşvikten yararlanmak isteyen pek çok girişimcinin Kazlıçesme’ye akın ettiği bilinmektedir.¹⁷ Yine de yerel yönetimin desantralizasyon gündemi değişmeyecektir. Kazlıçesme’de kirlilik, fare popülasyonunun artışı ve pis koku vb. etkenlerin yanı sıra imalathanelerin enformel yapısı ve borçları da yerel yöneticileri etkileyen nedenler arasında sayılmaktadır (Kurtuluş ve Aslan, 2014, s. 224). Desantralizasyon, Mayıs 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Yasası¹⁸ ve kamulaştırmayla ilgili 18. Madde bu bölgedeki mülk sahiplerinin korkulu rüyası haline gelir.¹⁹ Zamanın Belediye Başkanı Dalan, “*kara leke*”

¹⁶ Bkz: 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, http://www.planlama.org/new/images/stories/Dokuman/istanbul_pdf, (15.03.2014).

¹⁷ Kazlıçesme dericileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerden.

¹⁸ 1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanununu ve imar konusundaki diğer mevzuatı yürürlükten kaldıran yeni İmar Kanunu, Mayıs 1985’de kabul edilir 3194 sayılı bu yeni kanun, imar konularında yerel yönetimi yetkilendirmektedir. www.csb.gov.tr, (15.03.2014).

¹⁹ “**Madde 1** – Bu Kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir; **Madde 18** – İmar hududu içinde bulunan binalı veya binasız arsa ve arazileri malikleri veya diğer hak sahiplerinin muvafakati aranmaksızın, birbirleri ile,

Kazlıçeşme'yi temizleme ve imalatçıları Tuzla Organize Sanayi Bölgesi'ne taşıma projesindeki ısrarlı tavrı ile tanınmaktadır. Sektörün debbağlarından Hasan Yelmen'in (1992, s. 94-95) aktardığına göre taşınması gereken fabrika sayısı 163'tür. Proje, ANAP'lı Dalan tarafından değil, popülist bir yerel siyasetçi olan CHP'li Sözen'in inisiyatifi ile 1991 tarihli Kazlıçeşme Turizm ve İş Merkezi Mevzi Planı'na dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Kazlıçeşme dericilerinin Tuzla Organize Sanayi Bölgesi'ne taşınma projesi sanayicilerin beklentilerini tam olarak karşılayamadan²⁰ 1992'de tamamlanmıştır. O tarihte, Kazlıçeşme'deki taşınmazların 29.077 m²'si (% 18) Maliye, 17.769 m²'si (% 11) İstanbul ve Zeytinburnu Belediyesi ve 7.592 m²'si (% 4.7) vakıf mülküdür. Diğer bir deyişle toplam arazinin % 33.7'si kamuya aittir. Geri kalanların 44.870 m²'si (% 28) şahıs arazisidir. Mülkiyeti dava konusu olan 8.724 m² (% 5.4) bulunmaktadır. Bunun dışında kadastral yollar 26.165 m²'lik alanı kaplar (Yüzer, 1993, s.78). Bölgeye Luigi Piccinato²¹ tarafından önerildiği şekilde bir liman yapılması fikri nihayet 1998'de inşaatı bitirilen ZeyPort ile gerçekleşmiş görünmektedir.

Kazlıçeşme'nin son 50 yıllık nüfus verileri de sanayi teşvikleri ve desantralizasyon öncesi ve sonrası nüfus hareketlerini göstermektedir. İlhan Tekeli (2013, s. 318), mahallenin bağlı olduğu Zeytinburnu ilçesinde 1965 tarihinden itibaren nüfus artış hızındaki yavaşlamaya ve Kazlıçeşme'nin de aralarında bulunduğu bazı mahallelerin nüfuslarındaki düşmeye dikkat çekmektedir. 1970-1980 arasındaki teşvikler dönemi hariç tutulduğunda Kazlıçeşme desantralizasyon sonrası hareketsizlik yılları düşük nüfus sayılarıyla da örtüşmektedir. Enformel imalat sektörü ile yapılaşmanın son yirmi yılda artışı ve göç alan bir bölge haline gelişi neticesi bugünkü nüfusu yaklaşık 300 bine ulaşan Zeytinburnu içinde Kazlıçeşme'nin yıllar süren hareketsizliği nüfus verilerine halen yansımaktadır. Nüfus 1965'te 534 iken 1980'de 3653'ye yükselmiş; 1990'da 1539'a düşmüş, sonraki yıllarda fazla değişmeden 2010'da 1289 seviyesine gelmiştir (Gökçen, 2011, s. 195).

Kazlıçeşme İmar Uygulamaları ve Sonuçları

Kazlıçeşme'de son yıllarda alınan imar kararları, bu kararların hangi idari düzeylerde alındığı, üst ölçekli planlarla uyumu, uygulamaların farklı kentsel gruplar arasında yarattığı çatışma zemini ve projelerin temel özellikleri bu bölümün konusunu oluşturacaktır.

Bu kararlar içerisinde en dikkat çeken, Kazlıçeşme'yi kamuoyunun gündemine taşıyan ve çeşitli tartışmalara yol açan inşaat şirketi ASTAY'a verilen imar izinleri hakkındadır. ASTAY'ın 16/9 projesi, Kazlıçeşme'de 30 dönümlük bir araziye sahiptir ve Sultanahmet Camisi'nin sol

yol fazlaları ile, kamu kurumlarına veya belediyelere ait bulunan yerlerle birleştirmeye, bunları yeniden imar planına uygun ada veya parsellere ayırmaya, müstakil, hisseli veya kat mülkiyeti esaslarına göre hak sahiplerine dağıtmaya ve re'sen tescil işlemlerini yaptırmaya belediyeler yetkilidir." 1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>, (15.03.2014).

²⁰ Kazlıçeşme dericileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerden.

²¹ Piccinato Planı: 1957-1960. 1957'de Nazım Plan Bürosu yürürlüğe girmiştir. İstanbul'u planlama yetkisi, 1985'de İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'ne devredilmiştir. (Süher, 2001) ve ayrıca (Cansever, 2013).

tarafından yükselerek İstanbul silueti açısından çok tartışmalı bir kırılmayı temsil etmektedir. 26, 32, 36 katlı üç binası ve toplam 154.000 m²'lik inşaat alanı bulunan ASTAY, mahalleye getireceği yeni yaşam tarzını ilanlarında şöyle tanımlamaktadır.²²

“OnaltıDokuz İstanbul, çağdaş mekan anlayışı ve farklı yaşam felsefesiyle rezidans ve apart dairelerinde kentli olmayı yeniden tanımlıyor. 30 dönüm arazi içinde, denize 200 m ve lebiderya deniz manzarası. En alt kattan zirveye kadar tamamı İstanbul’a hakim 3 bloktan oluşuyor. 25.000 m2 alışveriş ve yaşam alanı, teknomarketten süpermarkete, kreşten oyun alanına kadar her şeye sahip. Ayrıca kapalı otopark, sosyal ve peyzaj alanlarıyla da günlük tüm ihtiyaçları bir araya topluyor.”

Yeni bir yaşam biçimiyle “*kentli olmanın yeniden tanımlanması*” ifadesi, toplumsal ayrışmanın hedeflendiği, özendirildiği dahası böyle bir konut tipinin statü aracı olarak konumlandığını göstermektedir.

Söz konusu bloklar için Mayıs 2012 tarihli bir TBMM önermesine verdiği cevapta dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar şunları söylemektedir.²³

“1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı’nın mahkeme kararı ile iptal edilmesi neticesinde, bu plan kapsamında bulunan Zeytinburnu ilçesi Kazlıçeşme mahallesi 89 pafta, 771 ada, 12 parsel sayılı taşınmazın yer aldığı alanın plansız kalması sebebiyle, yeni plan hazırlanması zorunluluğunun hasıl olduğu, anılan parsel ile ilişkin plan teklifinin Bakırköy ve Zeytinburnu sahilinde 1991-2011 yılları arasında onaylanan turizm alanlarına yönelik planlardaki mevcut çevre yapılanma değerleri dikkate

Görsel 5: İstanbul’un Tarihi Silüetine Katılan 16/9 Gökdelenleri²⁴

²² <http://www.astayyatirim.com/index.php/page/index/tr/projeler/onaltidokuz-istanbul>, (17.05.2014).

²³ <http://www.milliyet.com.tr>, Mayıs 2012, (15.03.2014).

²⁴ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=2368664>, (15.032014).

alınarak onaylandığı, plan notları uyarınca; turizm tesis alanında, toplam inşaat alanının yüzde 40'ı kadar rezidans, müze, kütüphane, sergi salonu, restoran, eğlence merkezi, otel bünyesinde hizmet eden ticari ünitelerin yer alabildiği Büyükşehir Belediye Başkanlığı'ndan alınan bilgilerden anlaşılmıştır.: Ayrıca İstanbul ili, Zeytinburnu ilçesi Kazlıçeşme mahallesi, Abay caddesi, 89 pafta, 771 ada, 12 parsel ile alakalı söz konusu inşaatın 16 Mayıs 2008 tarih ve 2008/117 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ve eki 5 Temmuz 2008 tarihli 1/5000 ölçekli Mevzi Nazım İmar Planı doğrultusunda hazırlanan 15 Eylül 2009 tarih ve 296 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ve eki 21 Mayıs 2009 tasdik tarihli 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı'na göre 23 Aralık 2009'da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca avan projesi ve cephe silüetleri onaylanmıştır.

Bu konuşmayla, bugün Kazlıçeşme 16/9 kulelerinin, Mayıs 2008 tarihli ve 117 sayılı Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ve Eylül 2009 tarihli 296 sayılı Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı'na binaen Aralık 2009'da Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca onaylanan avan-proje ve cephe silüetleri ile bunlara istinaden Şubat 2010'da Zeytinburnu Belediyesi tarafından verilen yapı ruhsatına uygun inşa edildikleri kamuoyuna tebliğ edilmektedir. Her ne kadar İstanbul'un Avrupa Yakası silüetinde geleceğe model inşa eden tartışmalı yükseklik ve cepheler, onaylanan yükseklik ve cepheler olsa da *Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Sınırları* içerisindeki binaların durumuyla ortaya çıkan kamuoyu tartışmalarında silüeti bozan fazla katların traşlanması talepleri yer almaktadır.²⁵

Burada İstanbul'un imar anayasası kabul edilebilecek yasal belge olan 15.06.2009 onaylı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'na başvurmak konuya açıklık getirecektir. Bu planın genel hükümlerindeki 8.2.15. Maddesi, silüet konusunu şöyle yorumlamaktadır:²⁶

“İstanbul kent kimliğinin en önemli öğelerinden biri olan Tarihi Yarımada, Boğaziçi, Haliç, Üsküdar, Haydarpaşa, Moda, Adalar vb. kent görünümünün (silüetlerinin) muhafaza edilerek gelecek kuşaklara bozulmadan aktarılması, silüeti olumsuz yönde etkileyecek yapılaşma ve gelişmelere izin verilmemesi, silüeti olumsuz etkileyen uygulamaların ise zaman içinde ıslah edilmesi esastır. Kentin sahip olduğu özgün silüetin etkilenme bölgeleri ile bütünleşerek korunması ve geliştirilmesi için ilgili kurumların işbirliği ile kent silüetine ilişkin ilke ve üst eşik sınırlarını belirleyecek İstanbul geneline ilişkin “silüet ana planı” ve bu plana altlık teşkil edecek bütüncül bakış açısına sahip bölgesel silüet çalışmaları yapılacaktır.”

Metinde silüetin korunması, olumsuz etkiler getirecek yapılaşma ve gelişmelere izin verilmemesi şeklindeki vurgu yeterince güçlüdür. “*Olumsuz uygulamaların ıslah edilmeleri*”

²⁵ TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, Eylül-Ekim 2011, <http://www.spo.org.tr/pdf>, (15.032014); http://www.radikal.com.tr/turkiye/istanbulun_silueti_boyle_degisti-1063264; Benzer bir eleştiri için bkz: Ali Çolak, “Silüet mi Dediniz”, *Zaman Gazetesi*, 5 Mayıs 2014.

²⁶ www.ibb.gov.tr/trTR/kurumsal/Birimler/SehirPlanlama, s:52, (15.032014).

için söz konusu tarihte gerekli çabanın gösterileceği ifade edilmektedir. Nitekim, silueti koruma altına alacak bir yasal gelişme sağlanmış ve çözüm, “*Siluet Çalışmaları: 1/1000.000 Ölçekli ÇDP Plan Notu Teklifi*”nde yer almıştır.²⁷

“1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nın Kent Görünümüne (Siluete) İlişkin Plan Notu Değişikliği Teklifi Hazırlanmış ve İBB Meclisi tarafından 13.10.2011 ve 2286 kararı ile onaylanmıştır.”

Açıkça görülmektedir ki, uygulama planlarının yapılış süreci ve kararların alınma aşamasında kurumlar arası eşgüdüm çalışmamış veya çalıştırılmamıştır.

Benzer büyüklükte ve siluet açısından benzer kaygılar yüklü diğer bir girişim ise bir başka Kazlıçeşme arazisine yöneliktir. Emlak Konut GMO tarafından Kazlıçeşme’de satışa sunulan yüz on bir bin metrekaarelik eski askeri tank fabrikası arazisinin ihalesi Özak GYO, Yeni Gün İnşaat-Delta Proje İş Ortaklığı’nca kazanılmıştır. Basında yer alan haberlere göre arazi, hâsıllattan ödenmek üzere dört milyar iki yüz otuz milyon liraya satın alınmıştır. 2007 tarihli imar planında % 80’i “*askeri alan*” olması nedeniyle imara kapalı arazi, yeni imar planı çerçevesinde bu statüden çıkarılmış ve inşaat izni Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nca onaylanmıştır. 16/9’a ilişkin kararların benzeri şekilde konut, ticaret ve turizm alanı ilan edilen araziye toplam inşaat alanı olarak da 2.5 emsal verilmiştir. Böylece arazideki yapı alanı da 226.000 m² olarak gerçekleşecektir. Yeni binaların kat sayıları 23, yükseklikleri ise 70 metre olacaktır. Bu yükseklik halen davaları süren 16/9 kulelerine ek yeni binalar ve Tarihi Yarımada silüetine yeni müdahaleler anlamına gelmektedir. Bünyesinde barındırdığı Katar menşeli Barwa International ile küresel karakteri öne çıkan başka bir proje ise sahildeki 13.500 m²’lik arazi üzerine inşa edilen 29 katlı Ottomare’dır.²⁸ Bu arazi yakınındaki eski çimento fabrikası ise belediye yetkililerinin verdikleri bilgiye göre henüz satış aşamasında bulunmaktadır.

Kamu ve özel mülke ait arazilerin el değişimi ile gerçekleştirilen, eski sanayi bölgelerinin tüketim, hizmet ve konut sektörü olarak yeni kullanımlarıdır. Ancak bu projelerin İstanbul’un tümünü kavrayan Çevre Düzenleme Planı’na uygun olduklarını iddia etmek güçtür. Toplumsal faktörü dönüşüm planlarının can alıcı kriterlerinden biri olarak algılayan farklı küresel projelerle karşılaştırıldığında, söz konusu arazilerin dönüşümünde karma ‘işlevsel’ kullanımlar, istihdam sağlanması, sosyal konutların varlığı, bu arazilere komşu diğer mahalleler ile bağlantıların perçinlenmesi ve entegrasyon gibi toplumsal problemleri yumuşatıcı özelliklerin ihmal edildiği görülmektedir.

Bölgedeki yeni inşaatlar bitince çevre alanları kullanan kentliler elit bir kentli profili ile yan yana barınacaktır. Castells’in (2002, s. 351) izinden giderek, bu elitlerin yeni inşaatlar sayesinde

²⁷ <http://www.ibb.gov.tr/>, (15.05.2014).

²⁸ Rezidans ve otel olan Ottomare, Katar menşeli Barwa International ve Sinpaş Gayrimenkul Ortaklığı işbirliğiyle inşa edilmiştir. Sinpaş GMO ile Konut Geliştiricileri ve Yatırımcıları Derneği başkanı olan Ömer Faruk Çelik, Tarihi Yarımada dışında olan bu projenin inşaat ruhsatları alındıktan sonra engellendiğini ileri sürmektedir. Aralık 2011, <http://www.zeytinburnuhaber.org/GUNCEL/8680>, 17. Aralık. 2011 tarihli haber. (25.03.2014).

Görsel 6: Barselona ve 22@ Projesi²⁹

kendilerini ifade etmek istedikleri kentsel görünümleri gerçekleştirdikleri varsayılabilir. Manuel Castells, “toplumlar kimliklerini ne kadar çok denetimsiz bir güce sahip akışların küresel mantığının ötesinde inşa etmeye çalışırlarsa o kadar çok kendi gerçeklerini sergileyecekleri bir mimariye ihtiyaç duyarlar” diyerek içinde bulunduğumuz yeni düzenin bizleri daha önceki hiçbir yer ve kültüre ait olmayan bir “akışlar mekânı”na taşıdığını belirtmekte ve bu mekânın yeni mimarisine dikkat çekmektedir.

Ancak yeni alanların sahipleri ile eskiler arasındaki sınırları, az sayıdaki örnek üzerinden okumak aceleci ve eksik bir analiz anlamına gelebilir. Şimdilik Kazlıçeşme’nin, yeni mülkleri satın alabilecek ve tedavüle sunulan hizmetlerin kullanım hakkına sahip olabilecek gelir gruplarının “ayrıcalıklı” adreslerinden biri olarak İstanbul rehberindeki yerini almak üzere olduğunu belirtmek yeterli olacaktır.

Küresel Kent Barselona’da Bir Desantralizasyon ve Dönüşüm Hikayesi

Barselona, İber Yarımadası’nın kuzey doğusunda yer alır; İspanya’nın ikinci büyük kenti ve otonom bölge Katalonya’nın başkentidir. Bu Akdeniz kenti, merkezi yönetim ile yüzyıllardır süren çatışma ve uzlaşmaların gerilimi altında gelişmiştir. Barselona’yı kent politikaları açısından diğer İspanyol kentlerinden ayıran özellik, onun on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ticaret, sanayi ve kentsel dönüşüm alanında kazandığı başarıdır. 1714’de Bourbonlar tarafından işgalinden 1822’deki liberalleşme hareketine kadar kent düzlemindeki mekan politikalarında göz dolduran bir değişimden söz edilemez. 1822’deki ilk yasal çerçeve ile uyumlu 1833 tarihli özerk idari bölgelere ilişkin düzenleme, yerel politikanın icrası hakkındaki otorite paylaşımını da etkileyerek geleceğin kentsel dönüşüm aktörlerini belirleyecektir. On dokuzuncu yüzyılda sanayinin surlarla çevrili Barselona’ya yerleşmesi, salgın hastalıklar ve kenti yaşanamayacak hale getiren koşullar yaratır. 1854’te kent surlarının yıkımına ve surlardan boşalan araziler ile sur dışı tarımsal arazilerin kentsel arazilere dönüştürülmesine karar verilir. 1845 Belediye Yasası ise kentsel dönüşüme ilişkin yetkileri yerel ve merkezi yönetim arasında paylaşacaktır. Yeni Barselona’yı

²⁹ <http://www.22barcelona.com/>, (15.03.2014).

inşa edecek Cerda Planı³⁰, politik ve idari koşullardaki bu değişim ortamında şekillenmiştir (Budak, 2014, s. 42-45). Plan her ne kadar iş ile konutu aynı kentsel ortamda birleştirme önerisi olarak kabul edilse de (Soria, 1995, s.19), Sant Marti de Provenzales'deki³¹ Poblenou'nun tekstilden metalürjiye çeşitli sektörleri kapsayarak tamamıyla bir sanayi alanı haline gelmesi, konut ve sanayi alanlarının mekânsal olarak ayrıştıklarının bir göstergesidir. 1936'daki İç Savaş, Barselona için bir dönüm noktasıdır. Merkez ve yerel arasındaki ilişkinin kopması, sınıflar arasındaki çatışmanın keskinleşmesi, kentin bir savaş alanına çevrilmesiyle sonuçlanmıştır. 1939-1976 arasındaki Franko dönemi ise sanayi üretiminde artış, konut üretiminde ihmal getirecektir (Budak, 2014, s. 42-45). Fordizmin Barselona'ya girmesini takip eden yıllarda da 1300 sanayi kuruluşunun bölgeden ayrıldığı gözlemlenmiştir. Binlerce işçi konutunun bulunduğu Poblenou böylece bir çöküntü alanı haline dönüşecektir (Marti-Costa ve Bonet-Marti, 2013, s. 118-119). Barselona 1980'lere politik, idari ve ekonomik pek çok yenilikle girmiştir.

Carne ve Ivancic (Carne ve Ivancic, 2008, s. 129-144), "*Barselona Modeli: 1979-2004*" isimli makalede, 1979'daki demokratik yerel seçimlerinden itibaren son otuz yıllık kentsel gelişimi sorgulamaktadır. Kenti bu süreçte "*model*" haline getiren politikalar ve bu modelin sürekliliği üzerinde dururlar. On dokuzuncu yüzyılda Cerda'nın öncülük ettiği imar faaliyetlerinden sonra 100 km²'lik bir alana yayılmış olan kent 1.5 milyonluk bir nüfusa sahiptir.³² Bu dönüşüm sadece fiziki değil aynı zamanda kavramsal ve kültürel olarak nitelenmektedir. Bu sürecin, politik olduğu kadar entelektüel bir liderlik altında da yönetilmesi Barselona'yı "*yaşanabilir (liveable) bir kent*" haline getiren en önemli nedenlerden biri olarak saptanır. Kent tarihinde ve ekonomide özgün bir yer kaplayan Poblenou'yu yenileyecek 22@ projesi, Barselona'nın "*dünya kenti*" statüsüne sahip olmak için girdiği yarışta belirleyici bir adım olarak tespit edilmektedir. Eskiden tekstil ve metalürji sanayilerinin yerleştiği 200 hektarlık bu bölgenin, 2005 tarihli PGM³³ uyarınca sanayi, hizmet, konut ve ticareti kapsayan karma kullanım bazında dönüştürülmesi kararı alınır. 4.000.000 m²'lik toplam inşaat alanınının 3.200.000 m²'si üretim faaliyetleri, geri kalan 800.000 m²'si de konut, hizmet vb. alanları kapsar. 3.200.000 m²'nin 2.700.000 m²'si ise tamamen ekonomik işlevlere ayrılmıştır. Bu işlevler içinde bilgi ve inovasyon (buluş ve yenilik) teknolojisi, eğitim, haberleşme, kültür yer almaktadır. Microsoft, MediaPro, Lavinia, Cromosoma, Telefonica, Indra, Yahoo R+D gibi şirketler; RNE, CAC, Barselona TV, Katalan İklim Enstitüsü (IC3) gibi kurumlar, Pompei Fabra (UPF), Barselona (UB), Katalonya Açık Üniversitesi (UOC) gibi üniversiteler, Biomedikal Araştırma Parkı, Barselona Medya-Yenilik Merkezi, Medya-TIC, Agbar Kulesi gibi ofis binaları, 800 yataklık 4 rezidans, Vila Casas Çağdaş Sanatlar Müzesi, yeni yerleşen kuruluşlardan bazılarıdır. Bölgeye hâlihazırda 1502 firma ve kuruluş taşınmış; 90.000 kişi de istihdam edilmiştir. Toplam 8000 adet konutun yarısı eski binaların restorasyonu, geri kalanı yeni inşaatlarla üretilirken, sosyal konut ve özel konut oranları dikkatlice eşitlenmektedir.

³⁰ Ildefons Cerda: (1815-1876) Katalan inşaat mühendisi, kent plancısı ve politikacı, http://www.gencat.cat/diue/doc/doc_38235229_1.pdf, (15.05.2014).

³¹ Sant Marti de Provenzales, Eixample'nın (Cerda Planı gereğince inşa edilen yeni Barselona) doğusunda bulunan ve deniz kıyısına kadar uzanan eski tekstil ve metalürji sanayi bölgesidir.

³² Barselona metropolitan bölge nüfusu 5.2 milyondur.

³³ Barselona Metropolitan Nazım Planı (General Metropolitan Plan).

Tüm projede 114.000 m²'lik yeşil alan, 145.000 m²'lik kamu tesisi bulunmaktadır. “*Kullanılan dönüşüm kriterleri ve planlama teknikleri ile güçlenmiş*” oluşunun yanı sıra projenin daha üst ölçekteki planlarla olan bağları kenti bir bütün olarak algılayan dönüşüm stratejisinin de varlığının kanıtıdır (Carne ve Ivancic, 2008, s. 129-144).

Barcelona Kent Meclisi (Barcelona City Council) bu çaptaki görevi gerçekleştirmek üzere 22@ isimli bir kamu-özel ortaklığı şirketi kurar. Yatırımcılar ve arazi geliştiricilerden arazi kullanım izni ve yüksek emsaller için istenen şartlar şöyledir: ³⁴

“1-Geliştirilmesi önerilen arazilerin %30'luk bölümünün Kent Meclisi'ne terki veya eşit bir parasal bedelin transferi. 2-Geliştirilecek arazilerde metrekare başına 80 Euro'luk bir arazi vergisi ödenmesi. 3- Para transferi ya da vergi ödemesinin doğrudan 22@BCN Şirketi'ne yapılması”

Böylece, dönüşüm sürecinde başlıca aktörler Kent Meclisi, 22@BCN Şirketi ve özel sektör olarak ortaya çıkar. Bu finansal program sayesinde 180 milyon Euro büyüklüğünde bir bütçe ile alanın % 70'inin dönüşümü tamamlanmıştır. Gelgelelim, küresel sistemin ortaya çıkardığı eşitsizlikler, zenginliğin hangi ellerde ve ne kadar toplandığı cinsinden analiz edildiğinde tüm bu kentsel dönüşüm paketlerinde erken bir iyimserlik olduğu ileri sürülebilir.³⁵

“En zenginlerin yani nüfusun en zengin yüzde birinin geliri, büyük U şeklinde bir grafiği takip etmektedir. I. Dünya Savaşından önce, bu yüzde bir, Amerika ve İngiltere'de toplam milli gelirin beşte birini alırken, 1950'de bu payın yarısından fazlası kesilmiştir. Fakat 1980'den beri yüzde birin milli gelir payı, tekrar sıçramış ve Amerika'da yüzyıl önceki haline geri dönmüştür.”

Piketty'nin (Piketty, 2014) analiz sonuçları, aktüel gelir dağılımının giderek daha fazla bozulacağı ve II. Dünya Savaşı ertesindeki makul oranların yeniden yakalanamayacağı yönündedir.

Bu veriler çeşitli akademisyenlerin küresel kent söyleminde yer alan “*ekonomik ve teknolojik determinizm*” tespitine bir kez daha dikkat çekmektedir. Söz konusu söylemin küresel ekonomiye eklenmeyen kentlerin ekonomilerini geliştiremeyecekleri ve yarışta geride kalacaklarını vaaz etmesi, elit gruplara ve politikacılara belli kentsel politikaları meşrulaştırma zemini hazırladığı yönünde eleştirilmektedir. Buna göre, küresel kentin ihtiyaçlarını baz alan kentsel dönüşüm programlarının başarı düzeylerinin ölçülememesi; dönüşümün politik ve aktörel karakterini gölgeleyici, açığa çıkan toplumsal sorunları ise görmezden gelici bir tutum yaratmaktadır (Öktem, 2005, s. 33-76).

³⁴ <http://uli.org/wp-content/uploads/ULI-Documents/Leveraging-Public-Land-to-Attract-Urban-Investment-Report-Final-June-2010.pdf>, (25.03. 2014).

³⁵ <http://uli.org/wp-content/uploads/ULI-Documents/Leveraging-Public-Land-to-Attract-Urban-Investment-Report-Final-June-2010.pdf>, (25.03. 2014).

Kazlıçeşme ve 22@

Barcelona Poblenou örneğinde somutlaşan sanayi bölgesindeki küresel dönüşüm, Kazlıçeşme'deki olgularla karşılaştırıldığında az sayıda benzerlik ve çok sayıda farklılık olduğu tespiti yapılabilir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Kazlıçeşme'de, on beşinci yüzyıldan itibaren sur dışında bulunması ve arazilerin ucuz olması nedeniyle vakıf oluşumları ortaya çıkmış, çeşitli milletlerin sağlık vakıfları burada kümelenmiştir. Fetih ile birlikte deri imalatı da bu bölgeye yerleşir. Sant Martí-Poblenou, gelişimine on dokuzuncu yüzyılda başlamış bir sanayi alanıdır. Pamuklu kumaş üretimi ve iplik ağartma sanayisi bölgeye aynı tarihte yerleşir. 1888'de fabrika sayısı 243'tür.
- Kazlıçeşme 1957'de Zeytinburnu ilçesine dahil edilmiştir. Poblenou, San Martí de Provençales'in bir mahallesidir. 1897'den önce bağımsız bir belediyeiken bu tarihten sonra Barcelona'ya bağlanır.
- Kazlıçeşme daha çok eski üretim teknikleriyle köhne binalarda üretim yapan tarihi deri imalathaneleri ve az sayıda modern deri fabrikasının yanı sıra çimento, tekstil ve demir-döküm sektörlerine ev sahipliği yapmıştır. Küresel kapitalizmin desantralizasyon trendleri, 200 civarı deri fabrikası yanı sıra tank, çimento ve mensucat fabrikasının kapanmasıyla Kazlıçeşme'de de uygulama alanı bulmuştur. Poblenou ise Barcelona sanayisinin tekstil, metalurji ve inşaat gibi başlıca geleneksel sektörlerini barındırmış bir alandır. Poblenou'dan 1963-1990 arasında 1300 fabrikanın ayrıldığı aktarılmaktadır.³⁶
- Kazlıçeşme 13 milyonu aşan bir kentin parçasıdır; 22@ 5.2 milyon nüfuslu bir kentin dönüşüm alanıdır.
- Kazlıçeşme ve Poblenou'da desantralizasyonu takibeden yıllar hareketsizlik yıllarıdır. Her ikisi de uzun zaman çöküntü alanı olarak kalır. Kazlıçeşme'ye parçalı imar planlarıyla gelen dönüşüm, 2005 tarihli yerel yönetim reformlarından sonra başlamıştır. Poblenou'da yeni plan uygulamaları da aynı yıllara tarihlenir.
- Poblenou'da, tüm partilerin katılımı ve oy birliğiyle alınan kararlar gereğince karma fonksiyonlu bir dönüşüm politikası uygulanmıştır. Plan, katma değeri yüksek ileri teknoloji ve endüstrilerle üretim; ofis ve turizm ile hizmet; üniversitelerle eğitim; konutlar ile konaklama; yollarla kentin diğer bölgelerine kolay ve hızlı bağlantı sağlayan bir ulaşım öngörmüştür.
- Kazlıçeşme'de arsa satışı ve proje aşamasında olan benzerlerinin yanı sıra yukarıda anılan inşaat şirketleri tüketim, turizm ve konut odaklı bir platform sunmaktayken, 22@, bilimsel, teknolojik, kültürel bir proje olarak konumlandırılır. Teknik eğitim, inovasyon, tasarım, yeni teknolojileri test etme alanları v.b üzerine odaklanma neticesi bu proje "kent laboratuvarı/urban lab" olarak adlandırılmıştır.

³⁶ <http://www.22barcelona.com>, (04.05.2014).

- Kazlıçeşme'ye sadece üst gelir gruplarının yerleşmesi öngörülürken; 22@, sosyal konut projelerine özel konutlarla eşit ölçüde yer verir. Bu özellik, farklı gelir düzeylerinden sosyal grupların bir arada ikametlerinin garantisi amaçlıdır.
- Kazlıçeşme'de parçalı imar planlarına dayanan projeleri gerçekleştiren özel şirketler gayrimenkul ortaklıklarına devredilen eski sanayi arazilerini hasılat üzerinden ödenmek şartıyla satın almaktadır. Poblenu dönüşümü 22@ isimli bir kamu-özel ortaklığı şirketi tarafından yürütülmüştür. Finansman, belediyenin yasal düzenlemeleri neticesi AB fonları, yerel ve uluslararası özel yatırım sermayesi kullanılarak sağlanmıştır.
- Her ikisi de geniş alanları kaplamakla birlikte alan büyüklükleri farklıdır. 22@ 200 hektar, Kazlıçeşme ise yaklaşık 100 hektar büyüklüğündedir. Kazlıçeşme gökdelenlerinin Tarihi Yarımada silüetine etkileri çeşitli kentsel gruplar arasındaki tartışmaların konusu haline gelirken, yasal yollardan çözüm arayışları devam etmektedir. 22@ Barselona'nın doğu kesiminde sahile kadar inen alana yayılırken merkezle mesafesi ve bina yükseklikleri sayesinde tarihi silüetle kesişmez. Ayrıca sanayi mirasının korunması, bölgede bulunan Cerda bloklarının restorasyonuna gösterilen özen ve mimari yaratıcılık planının temel ilkeleri arasında yer almaktadır.
- Bilgi toplumuna dönüşümün uygulama planları olarak nitelenen pek çok kentsel dönüşüm projesi yanında Kazlıçeşme imar politikası, arz odaklı ve rant bazlı karakteri ile on dokuzuncu yüzyıl Paris, Londra ve Berlin'indeki özel sektörün yürüttüğü toplumsal ayrışmayı körükleyen imar faaliyetlerine benzerliğiyle dikkat çekmektedir.³⁷
- Her iki bölge de 2.5 emsal verilerek yoğun yapılaşmaya açılmıştır.
- Kazlıçeşme Osmanlı döneminden beri tren yolunu kullanmaktadır. Tren yolu yenileme çalışmaları başlayana kadar bu hat, hem sahilde hem de iç kesimde bulunan geniş yollarla havaalanı ve kent merkezlerine bağlanmıştır. Yakın zamanda Marmaray'ın Avrupa Yakası'ndaki istasyonlarının son durağı da Kazlıçeşme'de açılmıştır. 2000'lerden beri gündemde olan bu ulaşım hattı, uzun vadede Tarihi Yarımada'ya belli bir tahribat yapacağı endişesi ile eleştirilmektedir. Bununla birlikte orta ve kısa vadede mahalle ulaşımına sağlayacağı kolaylıklar açısından göz doldurması akademik yazını da etkiler. Süher 2001 tarihinde tüplü ulaşımı şöyle savunur: (Süher, 2001).

“Tüm bu ağırlıkların şehrin dışına alınması, teknolojik bakımdan bugün için uygun olan bir çözümle Zeytinburnu'na aktarılması ve raylı taşımın tüp geçit ile

³⁷ David Harvey, Paris'in 1853-1867 yıllarındaki dönüşümü sırasında büyük miktarda kapital ve işgücünün kullanıldığı; kentin yeni form ve işlevlerinin borçlanma yoluyla finanse edildiğinin altını çizmektedir. Paris'te Haussmann'ın yönettiği dönüşümü geçmişteki benzerlerinden kesinlikle ayıran özellik ise inanılmaz ölçeğidir. David Harvey (2008). Harvey'in bilgileri ışığında, bugünkü kentsel dönüşüm projelerinde kenti bir şantiye alanına çeviren ölçeğin büyüklüğü, küresel aktör ve dinamiklerin müdahale oranları, ortaya çıkardığı dünya çapındaki toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk bir kez daha Haussmann modelini düşünmemizi gerekli kılmaktadır.

Görsel 7: Marmaray Kazlıçeşme İstasyonu ve sanayi döneminden kalan bir sanayi bacası³⁸

Zeytinburnu'na ulaşabilme olanağıdır. Bugün ihmal edilen bir çözümdür. Oysa ki temelde, Tarihi Yarımada'nın ulaşım sisteminin çözümlenmesinde en büyük yardımcı olacak bir uygulama önerisidir.”

- 22@ projesinin güçlü ayaklarından biri de dönüşüm ile güçlendirilen yol ağının kentin geri kalan bölgeleriyle sağladığı bağlantıdır. 'Ring' yolları ve 'Avinguda Diagonal'in inşası, Poblenou'yu Barselona metropolitan alanı, liman ve havaalanına bağlayarak, onu yeni fonksiyonlar kazanacağı bir kentsel merkez haline getirme amacını taşımaktadır.
- Zeyport'un bulunduğu güney ve batı kesimlerinden sur tecrit bandına yakın eski deri sanayisi bölgesine kadar uzanan arazilerdeki uygulama projelerinin kaderi, yerel yönetim düzeyinde İBB ve Zeytinburnu Belediyesi'nce tayin edilirken; bazı tadilat projelerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından düzenlendiği görülmektedir.
- 22@ Projesi, 2000 ve 2005 tarihli Nazım Planlarda belirtildiği şekilde Kent Meclisi'nce onaylanmıştır.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda, uluslar arası ticaretin genişleyen hacimleri ve kapitalist üretim tarzının hakim hale gelişi ile sanayi, İstanbul'da kendine tahsis edilen bölgelere yerleşmiş, bunlardan Kazlıçeşme, özellikle çok eski bir deri üretim merkezi olması, sur dışında bulunması

³⁸ Kaynak belirtilmemiş fotoğraflar makale sahibine aittir.

ve geniş arazileri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında tamamıyla sanayi bölgesi haline gelmiştir. Bu yüzyıl reformlar, teşvikler ve devlet destekli bir sermaye birikimine tanıklık etse de kadim Osmanlı kurumlarının yerini almaya çalışan batılı kurum ve yasalar imparatorluğun çöküşüne neden olan yapısal sorunlarla baş edemez. Kurtuluş ve II. Dünya Savaşları arasında sanayileşme, bir kalkınma projesi olarak benimsenir. Tarımdan çekilen fon ve işgücü kentlere aktarılır. Teşvikler ve imar politikaları birbirleriyle çatışsa da devlet, son tahlilde sermaye birikimini sanayi üzerinden gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Yüzyıl ortasında, otomotiv sektörü ve petrol üretimini destekleyen dünya kapitalizmi ile merkezi yönetimin işbirliği İstanbul'un ilk önemli siluet tahrifatını gerçekleştirecek, kentin denizle olan özgün bağlantısı kesilirken Tarihi İstanbul'u Kuzey Ormanları'na bağlayan bir aksın gelişimine izin verildiği gözlenecektir.

Kapitalist sistem, para, mal ve hizmetlerin daha sonra da işgücünün münferit ülke sınırları ve kurallarına takılmayacağı daha liberal bir ticaretin karar mekanizmaları ve kurumlarını bu dönemde oluşturmaya başlar. 1980'ler, Batı kapitalizminde "refah devleti" teorileri ve uygulamalarından vazgeçildiği yıllardır. Bu dönem kimsenin önceden tahmin edemeyeceği küresel ekonomi ağını, akışları ve birikimleri yaratacaktır. Liberalleşmenin yanı sıra özelleştirme ve istikrar odaklı bu Magna Carta, ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve politik yapıları ne olursa olsun oy birliğiyle benimsenir. Kimse eski standartları tasfiye eden bu yarışın dışında kalmayı düşünmez. Kurumlar, kurallar, hukuk, hatta sanayi odağı haline gelmiş kentler de değişmek zorundadır. Sanayinin desantralizasyonu bu dönemin belirleyici ve planlı devlet politikası haline gelir.

Dünya kenti ve küresel kent yazınındaki hakim söylem, 1990'dan sonra geliştirilen kentsel dönüşüm kuramlarına da kaynaklık etmektedir. Kentin eski gecekondu ve sanayi alanları el değiştirerek yerel ve küresel sermayenin yüksek rantlarına ev sahipliği yapacak kent arsalarına dönüşür. Desantralize olan yıpranmış kent arazilerinin, sanayileşme döneminin ucuz konut politikalarının ortaya çıkardığı gecekondu tarzındaki mahallelerin ve eski kent merkezlerinin; tarihi, kültürel ve doğal aidiyetler çerçevesinde veya yeni işlevlerle canlandırılması moda olur. Karma sektörel anlayışla yeniden işlevlendirilen bu kentsel araziler, mega organizasyonlarla pazar güçlerine entegre edilmeye çalışılır. Kentlerin kendi öz kaynakları ile asla sağlayamayacakları dev yatırımlar, küresel sermayeye açılan düşük fiyatlı kent arazilerinin yüksek rantına endeksenerek sağlanır. Kent politikasının ana fikirlerinden biri, küresel merkezlerin satın alacağı ileri derecede uzmanlaşmış hizmetlerin, kentin bütün mümkün alanlarına yerleşerek onu bir hizmet kentine dönüştürmesidir. Böylesi belirlenmiş politika, istihdam yapısını istikrarsızlaştırarak mekânsal ve sosyal kutuplaşmayı derinleştiren bir etki yaymaktadır.

Ne var ki, kentsel dönüşüm, küresel kapitalist ilişkilere uyum sağlamış her yerde, aynı ritim, kural ve amaçlar doğrultusunda ve aynı işbirlikleriyle gerçekleşmez. İlhan Tekeli bu süreci şöyle özetler (Tekeli, 2013, s. 334).

"Dünya ekonomisine eklenme biçimi salt olarak dıştan belirlenen bir süreç değildir; ülkenin bu konuda benimsediği strateji de bu eklenme biçimini belirler; ülkedeki kapital birikim süreci, sistemin kendisini yeniden üretmesini sağlayan kurallar ve kurumlar bütünü olarak düşünülmelidir."

İstanbul ve Barselona, ölçekleri ve yönetim düzeyleri dışarıda tutulmak şartıyla benzerlikler taşımalarına ve küresel kent yarışının önemli aktörlerinden olmalarına rağmen kentsel arazilerin dönüşüm programları açısından farklı kent deneyimleridir. Arz odaklı ve rant bazlı karakteriyle Kazlıçeşme imar politikası, Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılda yürütülen imar faaliyetlerine benzerliğiyle dikkat çekmektedir. Kazlıçeşme'deki imar faaliyetleri, son yıllardaki küresel eğilimlerin bir bölümünü yansıtsa da, "*geçmişin hatalarından*" ders çıkartıldığını savunan kentsel dönüşüm ilkelerine değil münferit plan kararlarına bağlı olduğu için herhangi bir istihdam ya da nüfus projeksiyonu yapılmamış, olası toplumsal ayrışma, çevre sorunları ve siluet tahribatlarına karşı önlem alınmamıştır. Kazlıçeşme'nin pratiğine bakıldığında imar planlarını hangi yönetim düzeylerinin yapacağına dair hususlar ve hangi alanların dönüşüm faaliyetlerinin konusu olacağına dair kararları içeren yasaların, Barselona 22@ projesinde önemsenen yerel ihtiyaçlara uygun çözümleri sağlamakta, kolektif çaba ve müzakere pratiklerini yerleştirmekte; yerel ve merkezi yönetimlerin yetki alanlarını kesin sınırlarla ayırmakta yetersiz kalmakta olduğu görülmektedir. İstanbul Çevre Düzeni Planı ve söz konusu yasalar birbiriyle çatışan bir karakter taşımakta ve bu çatışma, en fazla Kazlıçeşme eski sanayi alanlarında inşaat ruhsatı alan yapıların İstanbul silüetine olumsuz etkisiyle görünür hale gelmektedir.

Kaynakça

- Akçay, Faik (1974) *Zeytinburnu, Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti*, İstanbul: Çelikkilt Matbaası.
- Akkar, Z. Müge (2006) “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”; *Planlama*, 36, ss: 29-38.
- Balaban, Osman (2013) “Neoliberal Yeniden Yapılanmanın Türkiye Kentleşmesine Bir Diğer Armağanı: Kentsel Dönüşümde Güncelin Gerisinde Kalmak,” İstanbul, Müstesna Şehrin İstisna Hali içinde, Ayşe Çavdar, Pelin Tan (der.), İstanbul: Sel Yayıncılık, ss: 51-78.
- Boysan, Aydın (1990) “Menderes Dönemi Belediyeciliği İmar Hareketleri: Halkla İlişkiler Stratejisi Olarak İstanbul İmarı”, *Türkiye Belediyeciliğinde 60 Yıl*, Yayına Hazırlayan: Metropol İmar A.Ş, IULA-EMME, Ankara Belediyesi, ss: 234-240.
- Boysan, Burak (2010) “İstanbul’un Sıçrama Noktası”, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul’a: Mimarlık ve Kent 1910-2010* içinde, İpek Yada Akpınar (der.), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, s: 81-95.
- Budak, Funda. “Kentsel Dönüşümde Barcelona Örneği”, *Mimar ve Mühendis*, Mart-Nisan 2014, ss: 42-45.
- Cansever, Turgut (2013) *İstanbul’u Anlamak*, İstanbul: Timaş.
- Carne, Jaume ve Aleksandar Ivancic, (2008) “The Barcelona Model: 1979-2004 and Beyond,” in Mike Jenks, Daniel Kozak, Pattaranan Takkanon (eds.), *World Cities and Urban Form: Fragmented, Polycentric, Sustainable?*, NY: Routledge, p: 129-144.
- Castells, Manuel (2002) “The Space of Flows”, in Ida Susser (ed.), *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, USA, UK: Blackwell, p: 314-366.
- Çolak, Ali; “Siluet mi Dediniz”, *Zaman Gazetesi*, 5 Mayıs 2014, http://www.zaman.com.tr/ali-colak/siluet-mi-dediniz_1175743.html, Erişim Tarihi: Mayıs 2014
- Erder, Sema ve Nihal İncioğlu (2004) *Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyük Şehir Örneği 1984-2004*, İstanbul: İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2011) *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Fraser, Charles (2003) “Change in the European Industrial City”, in Chris Couch, Charles Fraser, Susan Percy (Ed.), *Urban Regeneration in Europe*, Oxford: Blackwell. p: 17-33.
- Friedmann, John (1986) “The World City Hypothesis”, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x/pdf>, Erişim Tarihi: Mart 2014
- Goldman, Michael, (2010), “Speculative Urbanism and the Making of The Next World City”, *International Journal of Urban and Regional Research*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2427.2010.01001.x/abstract>, Erişim Tarihi: Eylül 2014
- Gökçen, Turgay (2011) “Zeytinburnu Nüfus Yapısı”, içinde, Burçak Evren (der.), *Surların Öte Yanı*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss: 190-223.
- Güran, Tefik (1992) “Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları”, içinde *150. Yılında Tanzimat*, Ankara: TTK.
- Hart, Charles, W. M (1969) *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, (çev. Nephhan Saran), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Harvey, David (2008) “The Right To The City”, *New Left Review*, no: 53, Eylül-Ekim 2008, <http://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city>, Erişim Tarihi: Mart 2014
- Healey, Patsy (1995) “The Institutional Challenge for Sustainable Urban Regeneration”, *Cities* 12, (4), p: 221-230

- Kala, Ahmet (2012) *Debbağcılıktan Dericiliğe: İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kocamemi, Gaye Nurengin (2006) *Kentsel Dönüşüm Süreci: Kazlıçeşme Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kotz, David M; Terrence McDonough (2008) “Global Neoliberalism and the Contemporary Social Structure of Accumulation”, <http://people.umass.edu/>, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Krugman, Paul (8 Mayıs 2014) “Why We Are in a New Gilded Age”, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/may/08/thomas-piketty-new-gilded-age>, Erişim Tarihi: Mayıs 2014.
- Kuban, Doğan (2010) *Kent ve Mimarlık Üzerine: İstanbul Yazıları*, İkinci Baskı, İstanbul: YEM Yayınları.
- Kurtuluş Hatice; Şükrü Aslan (2014) *İnsana ve Demokrasiye Adanmış Bir Hayat: Nurettin Sözen*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kuyucu, Tuna (2010) “Bir Mülkiyet Transferi Aracı Olarak TOKİ ve Kentsel Dönüşüm Projeleri”, içinde, İpek Yada Akpınar (der.), *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, ss: 122-134.
- Liu, Xingjian; Ben Derudder; Peter Taylor (2014) “Mapping the Evolution of Hierarchical and Regional Tendencies in the World City Network, 2000–2010”, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019897151300>, Erişim Tarihi: Mayıs 2014.
- Mantran, Robert (1990) *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, cilt 1, (çev.Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Marti-Costa, Marc ve Jordi Bonet-Marti (2013) “Planning From Below in Barcelona”, in, Libby Porter, Cate Shaw (ed.), *Whose Urban Renaissance: An International Comparison of Urban Regeneration Strategies*, Routledge, p: 118-119.
- Ökçün, Gündüz (Mart 1972) “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayi Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri”, *SBFD*, cilt 27, sayı 1, ss: 157-167.
- Öktem, Binnur (2005) “İstanbul'da Kentsel Ayrışma”, içinde Hatice Kurtuluş (der.), *Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss: 25-76.
- Önsoy, Rıfat (1984) “Tanzimat Dönemi Sanayileşmesi 1839-1876”, http://193.140.229.51/index.php/EFD/article/viewFile/142/pdf_15, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Özdemir, Melda ve Kayabaşı, Nuran (2007) *Geçmişten Günümüze Dericilik*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, Melda (2007) “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, <http://esefdergi.gazi.edu.tr/makaleler/191.pdf>, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Özgentürk, Jale (2013) “Kazlıçeşme'de Bir Yılan Hikayesi”, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/jale_ozgenturk/kazlicesmede_bir_yilan_hikayesi-1168061 26-12-2013.
- Özvar, Erol (2005) “Osmanlı Zamanında Zeytinburnu”, içinde, Burçak Evren (der.), *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Piketty, Thomas (2014) *Capital in Twenty First Century*, (trad. Arthur Goldhammer.), Harvard University Press/Belknap Press.
- Sassen, Saskia (1991) “The Global City: Introducing a Concept”, <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/the-global-city-brown.pdf>, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (2009) “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17059.pdf>, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Süher, Hande (2001) “Planlama Açısından İstanbul'un Sorunları”, <http://www.imo.org.tr>, Erişim Tarihi: Mart 2014.

- Soria, Arturo (Ocak 1995) "Ildefonso Cerdà 's General Theorie of "Urbanizacion"", *The Town Planning Review*, Vol. 66, No. 1 (Jan), Liverpool: Liverpool University Press.
- Tekeli, İlhan (1994) "Gecekondu", İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3, İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, ss: 381-385.
- Tekeli, İlhan (2013) "İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü", *TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül-Ekim 2011, <http://www.spo.org.tr/.pdf>, Erişim Tarihi: Mart 2014.
- Türkün, Asuman; Şükrü Aslan, Besime Şen (2014) "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", içinde, Asuman Türkün (der.), *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss: 44-78.
- The World According to GaWC 2012", <http://www.lboro.com/gawc/world2012t.html>, Erişim Tarihi 5 Mart 2014.
- Yavan, Nuri (2010) *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*, Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No.27.
- Yelmen, Hasan (1992) *Kazlıçeşme'de 50 Yıl*, İstanbul: Ezgi Ajans.
- Yelmen, Hasan (2005) "Kazlıçeşme", içinde, Burçak Evren (der.), *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss: 56-87.
- Yüzer, Mehmet Ali (1993) İstanbul'da Sanayi Yerleşmeleri ve Yer Değiştirme Eğilimleriyle İlgili Bir Araştırma: Kazlıçeşme Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.